

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ο ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΈΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ
ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ
ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

(Ανάλυση-Ισχύουσες διατάξεις)

Εργασία της
Βασιλικής Ιορδανίδου

Επόπτης καθ.
Νικόλαος Τσίτσης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ..... σ. I-II

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ..... σ. III

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗ
ΕΥΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ..... σ. 1-5

**Ο ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΈΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ
ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ
ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ (Ανάλυση-Ισχύουσες διατάξεις)
ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ..... σ. 15-16

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ..... σ. 17-19

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... σ. 20-21

Εργασία της
Βασιλικής Ιορδανίδου

Επόπτης καθ.
Νικόλαος Τσίτσης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σ. I-II
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	σ. III
Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗ ΕΥΧΕΡΕΙΑ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ.....	σ. 1-5
ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΑΕΙ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΕΥΧΕΡΕΙΑ.....	σ. 6-9
Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣτΕ ΚΑΙ Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ.....	σ.15-16
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ.....	σ. 17-19
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σ.20-21

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να παρουσιάσουμε πως γίνεται ο δικαστικός έλεγχος των επιστημονικών κρίσεων των εκλεκτορικών σωμάτων των ΑΕΙ.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο: **η σχέση των τεχνικών κρίσεων με τη διακριτική ευχέρεια των οργάνων της διοίκησης** γίνεται λόγος για τα προσόντα τα οποία πρέπει να διαθέτει ο υποψήφιος έτσι ώστε να μπορεί να καταλάβει μία από τις τέσσερις βαθμίδες του ΔΕΠ. Τα συγκεκριμένα προσόντα όμως περιγράφονται στην νομοθεσία κατά τρόπο γενικό με αποτέλεσμα να συμβαίνουν παρατυπίες κατά την εκλογή του υποψηφίου γεγονός που δημιουργεί συχνό το φαινόμενο να προσβάλλονται ενώπιον του ΣτΕ οι αποφάσεις των εκλεκτορικών σωμάτων των πανεπιστημίων.

Το δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο: **Το Συνταγματικό πλαίσιο των εκλεκτορικών σωμάτων των ΑΕΙ και η διακριτική τους ευχέρεια** κάνει λόγο για την αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ, ένα στοιχείο που ενισχύει τη διακριτική ευχέρεια των εκλεκτορικών σωμάτων, γιατί εναποθέτει σε αυτά το κύριο βάρος της επιλογής κατά τρόπο σχετικά ανεπηρέαστο από νομοθετικές προδιαγραφές, ενώ η αξιοκρατία και η διαφάνεια θέτουν τα συνταγματικά όρια.

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο: **Η νομολογία του ΣτΕ και ο έλεγχος των ουσιαστικών κρίσεων των εκλεκτορικών σωμάτων** αναλύονται διεξοδικά οι αμφισβητήσεις των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων επικεντρώνοντας την προσοχή σε συγκεκριμένα σημεία, τα οποία αποτελούν και αντίστοιχους λόγους ακυρότητας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο με τίτλο : **Ο ρόλος του δικαστή κατά τον έλεγχο των επιστημονικών κρίσεων** αναφέρονται οι γενικότερες σκέψεις, που αφορούν το ρόλο του δικαστή στον έλεγχο της Διοίκησης τόσο σε σχέση με τις τεχνικές έννοιες όσο και σε σχέση με το εύρος του ελέγχου νομιμότητας.

Οι βιβλιογραφικές παραπομπές δίνονται στο τέλος κάθε σελίδας για την καλύτερη χρήση αυτών από τον αναγνώστη, ενώ η βιβλιογραφία παρατίθεται στο

τέλος της εργασίας. Τόσο οι βιβλιογραφικές παραπομπές όσο και η βιβλιογραφία συντάχθηκαν σύμφωνα με το εγχειρίδιο που έχει εκδώσει η MLA¹.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Νικόλαο Τσίτση και όλους εκείνους που βοήθησαν να έρθει σε πέρας αυτή η εργασία.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΠΙΒΕΒΗΓΗΣΗ

Α.Ε.Ι.

Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

Αρθρ.

Άρθρο

Βλ.

Βλέπε

ΔΕΠ

Διακριτό Ερευνητικό Προσωπικό

ΔιΔικ

Διοικητικά Δικαστήρια

Εδ.

Εδόφιο

Εκδ.

Έκδοση

Ν.

Νόμος

ΝοΒ

Νομικό Βήμα

ΝΠΔΔ

Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου

Παρ.

Παραγράφος

Πορ.

Παραπομπή

Σ.

Σελίδα

ΣτΕ

Συμβούλιο της επικρατείας

Τμ. Γ

Τμηματικός Τόμος

¹ Gibaldi, Joseph, *MLA handbook for writers of research papers* (New York : Modern Language Association of America, 1988), 88.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ

Α.Ε.Ι	Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
Άρθρ.	Άρθρο
Βλ.	Βλέπε
ΔΕΠ	Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό
ΔιΔικ	Διοικητικά Δικαστήρια
Εδ.	Εδάφιο
Εκδ.	Έκδοση
Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Παρ.	Παράγραφος
Παραπ.	Παραπομπή
Σ.	Σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της επικρατείας
Τμ. Τ.	Τιμητικός Τόμος

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗ ΕΥΧΕΡΕΙΑ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Είναι συχνό το φαινόμενο να προσβάλλονται ενώπιον του ΣτΕ οι αποφάσεις των εκλεκτορικών σωμάτων των πανεπιστημίων που αφορούν είτε σε ένταξη σε βαθμίδα του ΔΕΠ είτε σε ανέλιξη από βαθμίδα σε βαθμίδα. Οι συχνότερες αμφισβητήσεις των συγκεκριμένων κρίσεων δεν επικεντρώνονται μόνο σε παρατυπίες της διαδικασίας εκλογής ούτε περιορίζονται στον εντοπισμό τυπικών παραλείψεων στην εφαρμογή της όντως πολύπλοκης πανεπιστημιακής νομοθεσίας.

Συχνά επεκτείνονται και στην αμφισβήτηση της ίδιας της ουσίας των κρίσεων, δηλαδή στο περιεχόμενο των ίδιων των αποφάσεων των οργάνων, και ειδικότερα, στο αν και κατά πόσο τηρήθηκαν οι νομοθετικές προϋποθέσεις της εκλογής που εξειδικεύουν – στο επίπεδο των αναγκαίων όρων – τα προσόντα που απαιτούνται για την εκλογή σε μια ορισμένη βαθμίδα.

Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις προβάλλεται ότι η ουσιαστική κρίση ήταν αυθαίρετη και αδίκησε υποψήφιο ο οποίος κατά την γνώμη του είχε υπέρτερα προσόντα από τον εκλεγέντα.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι κρίσεις των εκλεκτορικών σωμάτων, καθώς και οι εισηγητικές εκθέσεις της τριμελούς επιτροπής που αξιολογούν τις υποψηφιότητες, είναι αναγκασμένες να σταθμίσουν τα προσόντα περισσοτέρων του ενός υποψηφίων και να προβαίνουν σε συγκριτική αξιολόγηση κάνοντας χρήση – όπως είναι προφανές και αναμενόμενο – επιστημονικών στοιχείων και δεδομένων που δεν τυποποιούνται στην πανεπιστημιακή νομοθεσία.

Το άρθρο 14 του ν. 1268/82, όπως τροποποιήθηκε με τη μεταγενέστερη νομοθεσία¹, ορίζει τις προϋποθέσεις και τα προσόντα για την εκλογή σε κάθε μία από τις τέσσερις βαθμίδες του ΔΕΠ. Ως κοινό και απολύτως απαραίτητο προσόν και για τις τέσσερις βαθμίδες ορίζεται η κατοχή διδακτορικού διπλώματος. Η διαπίστωση της συνάφειας του αντικειμένου της διδακτορικής διατριβής ή του όλου ερευνητικού ή

¹ Δ. Κλάδη, Γ. Πανούση, Ο νόμος πλαίσιο για την δομή και λειτουργία των ΑΕΙ, 6^η εκδ. (Αθήνα : Σάκκουλα, 1998)

επιστημονικού εν γένει έργου των υποψηφίων με το γνωστικό αντικείμενο της υπό πλήρωση θέσης ΔΕΠ αποτελεί ευθύνη καταρχήν μεν της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής, τελικά δε του ίδιου του εκλεκτορικού σώματος (άρθρο 28 παρ. 26 ν. 2083/92).

Τα υπόλοιπα προβλεπόμενα προσόντα απαιτούν συνδυασμό εκπαιδευτικής εμπειρίας και δημοσίευση επιστημονικών εργασιών είτε αυτοδύναμα είτε σε συνεργασία, η ποιότητα και η ποσότητα των οποίων κλιμακώνεται αυξητικά από τη βαθμίδα του λέκτορα έως τη βαθμίδα του καθηγητή.

Ωστόσο τα συγκεκριμένα προσόντα περιγράφονται στην νομοθεσία κατά τρόπο γενικό χωρίς να προσδιορίζεται, για παράδειγμα, ο αριθμός των εργασιών ή μονογραφιών για τις βαθμίδες του επίκουρου, του αναπληρωτή και του καθηγητή – πλην του λέκτορα που απαιτούνται τουλάχιστον δύο πρωτότυπες δημοσιεύσεις.

Επιπλέον αφήνονται ευρύτατα περιθώρια κρίσεως στο εκλεκτορικό σώμα για να εκτιμήσει κατά πόσο ο υποψήφιος θεμελιώνει προοπτικές ακαδημαϊκής εξέλιξης (άρθρο 14 παρ. 3.ii για τον επίκουρο)².

Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, οι κρίσεις των εκλεκτορικών σωμάτων συνδέονται με ποιοτικές εκτιμήσεις γύρω από την επιστημονική επάρκεια και τις προοπτικές των υποψηφίων και συνεπώς έχουν ουσιαστικό περιεχόμενο και τεχνικό χαρακτήρα, διότι απαιτούν εξειδικευμένες επιστημονικές γνώσεις των επιμέρους γνωστικών κλάδων, που, κατά τεκμήριο, είναι σε θέση να διατυπώσουν τα εκλεκτορικά σώματα, τα οποία αποτελούνται από πανεπιστημιακούς ίδιας ή ανώτερης βαθμίδας σε σχέση με την βαθμίδα της υπό κατάληψη θέσης.

Πριν ελεγχθεί κατά πόσο είναι νομιμοποιημένος ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των κρίσεων σε σχέση με τα νομοθετημένα προσόντα και τις συγκριτικές αξιολογήσεις των υποψηφίων, πρέπει να εκτιμηθεί αν οι συγκεκριμένες διοικητικές πράξεις εκδίδονται κατά δέσμια αρμοδιότητα ή κατά διακριτική ευχέρεια και συνακόλουθα, αν εμπεριέχουν τεχνικές ή αόριστες έννοιες. Το εύρος του δικαστικού ελέγχου εξαρτάται άμεσα από τη φύση των συγκεκριμένων πράξεων και από την απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα.

Ως διακριτική ευχέρεια³ νοείται, πέραν της δυνατότητας της Διοίκησης να επιλέγει μεταξύ εξίσου νομίμων λύσεων, και η εξειδίκευση αόριστων εννοιών⁴ που

² Βλ. άρθρ. 17 ν. 2640/98

³ Α. Τάχου, Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, 3εκδ. ([Αθήνα] : Σάκκουλα, 1991), σ. 275

περιέχονται στα νομικά κείμενα και οι οποίες προϋποθέτουν κρίσεις βάσει εξωνομικών κριτηρίων. Συχνά οι κρίσεις αυτές δεν βασίζονται σε εμπειρικά δεδομένα αλλά στηρίζονται σε αξιολογήσεις των οποίων τα ακραία όρια θέτει ο νόμος ενώ το ειδικό περιεχόμενο καθορίζει η διοίκηση⁵.

Στην προσπάθεια αυτή η Διοίκηση προσφεύγει συχνά στα διδάγματα της κοινής πείρας, δηλαδή σε γνώσεις και εμπειρίες του μέσου ανθρώπου οι οποίες έχουν τη μορφή γενικών και αφηρημένων αρχών και προκύπτουν επαγωγικά από την παρατήρηση της καθημερινής ζωής⁶. Τα διδάγματα της κοινής πείρας αξιοποιούνται αφενός από τη Διοίκηση για τον καθορισμό των επιλογών της και αφετέρου από το δικαστή είτε για να εκτιμηθεί η αποδεικτική ισχύς των αποδεικτικών μέσων που προτείνουν οι διάδικοι είτε για να διαπιστωθεί η αλήθεια ενός πραγματικού ισχυρισμού. Και στις δύο περιπτώσεις συμβάλλουν στη συγκρότηση της μείζονος πρότασης του δικανικού συλλογισμού και στην υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών σ' αυτή⁷.

Στο πεδίο της διακριτικής ευχέρειας η Διοίκηση με τη συνδρομή της κοινής πείρας αποκλείει από το φάσμα των πιθανών επιλογών που καθόρισε ο νομοθέτης σε συνδυασμό και με το σεβασμό των συνταγματικών αρχών, όσες βρίσκονται εκτός των ακραίων ορίων της διακριτικής ευχέρειας⁸, δηλαδή αντιβαίνουν, στο σκοπό, για τον οποίο θεσπίστηκε η διάταξη.

Συνακόλουθα ο δικαστικός έλεγχος πάλι με τη βοήθεια των διδαγμάτων της κοινής πείρας θα ελέγξει αν η Διοίκηση έχει υπερβεί τα παραπάνω όρια και αν κινήθηκε έξω από την τελεολογία του νόμου⁹.

Ως μια κατηγορία των αόριστων εννοιών πρέπει να νοηθούν και οι τεχνικές έννοιες. Οι τεχνικές κρίσεις ή έννοιες είναι μια κατηγορία νομικών εννοιών οι οποίες ενώ βασίζονται κατά κύριο λόγο σε εξειδικευμένες επιστημονικές γνώσεις και εμπειρίες, απαιτούν και τη στάθμιση οικονομικοκοινωνικών δεδομένων, τα οποία

⁴ Ευαγγελία, Κουτούπα-Ρεγκάκου. Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο (Αθήνα :Σάκκουλα, 1997), σ. 28

⁵ Π. Δαντόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 3^η εκδ. ([χ.τ. : χ.ο], 1992), σ. 156, 180

⁶ Γ. Ράμμου. Τα διδάγματα της κοινής πείρας και λογικής επί δικών ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας "Τιμητικός Τόμος Συμβουλίου Επικρατείας" 1(1978), 95

⁷ Δ. Μπέη. Εισαγωγή στην δικονομική σκέψη (Αθήνα : Σάκκουλα, 1981), σ. 251

⁸ Βλέπε παραπομπή 5, σ.172-173.

⁹ Ι. Σαρμά. Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (Αθήνα : Σάκκουλα, 1994), σ. 319

εμπλέκουν την Διοίκηση σε αξιολογικές εκτιμήσεις υποκειμενικού χαρακτήρα που απέχουν από το στερεότυπο της αντικειμενικότητας των επιστημονικών θέσεων¹⁰.

Η ερμηνεία, συνεπώς των τεχνικών εννοιών δεν αποτελεί μια απλή μηχανική εφαρμογή ποσοτικοποιημένων επιστημονικών πορισμάτων στο χώρο του δικαίου, αλλά μια πολυσύνθετη διαδικασία που επιτρέπει στη Διοίκηση να εκτιμήσει κατ' ελεύθερη κρίση τη φύση και τη λειτουργία τους (των τεχνικών εννοιών) στο πλαίσιο μιας ευρύτερης δικαιοπολιτικής απόφασης¹¹.

Συνεπώς, από τη φύση και τη δομή των τεχνικών εννοιών προκύπτει και η έκταση του δικαστικού ελέγχου τους, σε αντίθεση με την άποψη που αρνείται το δικαστικό έλεγχο των τεχνικών κρίσεων, επειδή θεωρεί ότι ο διοικητικός δικαστής δεν νομιμοποιείται να υποκαθιστά την Διοίκηση επανακρίνοντας τεχνικά δεδομένα¹².

Ο εν λόγω έλεγχος μπορεί να διατηρηθεί μέσω του ελέγχου της αιτιολογίας. Στο βαθμό που η Διοίκηση εκθέτει τον τρόπο άσκησης της διακριτικής ευχέρειας και, ειδικότερα, το πώς αξιοποίησε τα νομικά και πραγματικά δεδομένα για να οδηγηθεί σε μια συγκεκριμένη απόφαση, δίνεται η δυνατότητα στο δικαστή να διεισδύσει στο συλλογισμό του διοικητικού οργάνου. Έτσι, ο δικαστής ελέγχει τον τρόπο απόδειξης των τεχνικών κρίσεων και, ειδικότερα, αν η επιστημονική μέθοδος που εφαρμόστηκε είναι αξιόπιστη, έγκυρη και πειστική, απαιτώντας ειδική αιτιολογία και συνεκτιμώντας τις τυχόν διχογνωμίες και αμφισβητήσεις στα πλαίσια της εκάστοτε επιστημονικής κοινότητας¹³.

Στο σημείο αυτό ο δικαστικός έλεγχος μπορεί να αφορά και σε πλάνη περί τα πράγματα όταν διαπιστωμένα το διοικητικό όργανο εξέλαβε ως πραγματικά ανύπαρκτα δεδομένα ή παρερμήνευσε τεχνικό θέμα κατά τρόπο που να εμπίπτει στην κοινή αντίληψη, όπως εύλογα θα μπορούσε να διαπιστώσει ο καθένας. Στην ίδια κατηγορία εμπίπτει και ο έλεγχος του προδήλου σφάλματος.

Από κει και πέρα ο έλεγχος των ακραίων ορίων των τεχνικών κρίσεων συνδέεται κυρίως με την τήρηση συνταγματικών αρχών (ισότητα, αναλογικότητα) και σφαλμάτων που εμπίπτουν στην κοινή αντίληψη χωρίς να απαιτούνται εξειδικευμένες τεχνικές γνώσεις¹⁴.

¹⁰ Βλέπε παραπομπή 4, σ. 112

¹¹ Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου. Το δημόσιο συμφέρον και η ανάκληση των διοικητικών πράξεων "Τιμητικός. Τόμος Συμβουλίου Επικρατείας" 2 (1982), 355.

¹² Βλέπε παραπομπή 4, σ. 112

¹³ Δ. Συμεωνίδη. Διάκριση των διοικητικών διαφορών σε ακυρωτικές και ουσίας "Διδικ" (1991), 286

¹⁴ Βλέπε παραπομπή 4, σ. 127

Αν, όμως, ο έλεγχος απαιτεί την χρήση κριτηρίων που συνδέονται με το αντικείμενο τεχνικών κρίσεων, τότε ο δικαστής οφείλει να απέχει απ' αυτόν, γιατί διαφορετικά θα υποκαθιστούσε τη διοίκηση. Αντίθετα υπόκειται στον δικαστικό έλεγχο εκείνο το τμήμα των τεχνικών κρίσεων που μπορεί να ελεγχθεί με τις τεχνικές γνώσεις και την κοινή αντίληψη του δικαστή ως μέσου ανθρώπου. Έτσι, εκτός δικαστικού ελέγχου μένουν τα τμήματα των τεχνικών κρίσεων που καθορίζονται από κριτήρια προσιδιάζοντα στο εκάστοτε αντικείμενό τους, ενώ υπόκεινται στο δικαστικό έλεγχο τα σφάλματα που εμπίπτουν στην κοινή αντίληψη ή υπερβαίνουν ορισμένα όρια¹⁵.

Συνεπώς, η έκταση του ελέγχου και ο εντοπισμός των ορίων μεταξύ ελεγκτών και ανέλεγκτων τεχνικών κρίσεων εξαρτάται από το είδος της κάθε απόφασης.

Είναι προφανές ότι οι κρίσεις των εκλεκτορικών σωμάτων είναι κρίσεις που έχουν τα χαρακτηριστικά διοικητικών αποφάσεων τεχνικού χαρακτήρα και ότι σε μεγάλο βαθμό ισχύουν όσα εισαγωγικά αναπτύχθηκαν παραπάνω για την σχέση των τεχνικών εννοιών με τον δικαστικό έλεγχο. Ωστόσο στην περίπτωση των συγκεκριμένων κρίσεων ισχύουν και ορισμένα ειδικότερα συνταγματικά κριτήρια που συνδέονται με την ένταξη των εκλεκτορικών σωμάτων στο πλέγμα των διατάξεων που αφορούν στο συνταγματικό πλαίσιο της εκπαίδευσης.

Με τις διατάξεις του άρθρου 16 του συντάγματος οι κρίσεις των εκλεκτορικών σωμάτων, οι οποίες είναι κρίσεις που εκφέρονται κατά διακριτική ευχέρεια, οριοθετούνται ως προς τα περιθώρια εκτιμήσεως τους από τα συνταγματικά δικαιώματα των πανεπιστημιακών και κυρίως από το καθεστώς πλήρους αυτοδιοίκησης που διέπει τα Α.Ε.Ι.

¹⁵ Βλέπε παραπομπή 14, σ. 132

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΑΕΙ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΕΥΧΕΡΕΙΑ

Τα εκλεκτορικά σώματα των ΑΕΙ είναι διοικητικά όργανα ενταγμένα σ' ένα πλήρως αυτοδιοικούμενο ΝΠΔΔ. Η πλήρης αυτοδιοίκηση του πανεπιστημίου διασφαλίζεται τόσο ως θεσμός και οργανωτικό πλαίσιο με δεδομένη νομική μορφή, όσο και ως θεμελιώδες δικαίωμα των οργάνων του να διεκδικούν και να αξιώνουν την αυτοτελή διοίκηση και διαχείριση των καθηκόντων τους¹⁶.

Με αυτή την έννοια, η πλήρης αυτοδιοίκηση αποτελεί το οργανωτικό συμπλήρωμα της θεσμικής διάστασης της ακαδημαϊκής ελευθερίας, καθώς θεσπίστηκε χάριν και προς εξυπηρέτηση της ελεύθερης έρευνας και διδασκαλίας (δηλαδή της ακαδημαϊκής ελευθερίας), όπως αυτές προσδιορίζονται από τους ίδιους τους φορείς τους¹⁷.

Εφόσον η αυτοδιοίκηση αποτελεί οργανωτικό παρακολούθημα της ακαδημαϊκής ελευθερίας, συνεπάγεται ότι το πεδίο της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας ανήκει στα κατεξοχήν αντικείμενα όπου η πανεπιστημιακή αυτονομία θεωρείται αναγκαία και επιβεβλημένη. Όσο εγγύτερα βρίσκεται μια πανεπιστημιακή διοικητική δραστηριότητα στον πυρήνα του επιστημονικού έργου, τόσο εντονότερη γίνεται η απαίτηση της αυτοδιοίκησης της.

Συνεπώς, πλήρως αυτοδιοικούμενες πρέπει να θεωρούνται εκείνες οι δραστηριότητες που ανήκουν στον πυρήνα των ακαδημαϊκών υποθέσεων όπως κατεξοχήν είναι η επιλογή του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού μέσω μιας ακαδημαϊκής διαδικασίας ανοικτής και αντικειμενικής – από τα εκλεκτορικά σώματα των ίδιων των ΑΕΙ¹⁸.

Το σύστημα επιλογής και ανέλιξης του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού που προσιδιάζει περισσότερο στην ακαδημαϊκή ελευθερία είναι το σύστημα της εκλογής με ανοιχτές διαδικασίες. Ο επιστήμονας αξιώνει από το πανεπιστήμιο να σταδιοδρομεί και να κρίνεται τόσο κατά την είσοδό του στο θεσμό

¹⁶ Α. Μάνεση, Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας: συνταγματική θεωρία και πράξη ([χ.τ.: χ.ο], 1980), σ. 680

¹⁷ Π. Μαντζούφα, Η ακαδημαϊκή ελευθερία : η οργανωτική και διαδικαστική της θεώρηση : διδακτορική διατριβή ([χ.τ.: χ.ο], 1997), σ. 242

¹⁸ Βλ. ΣτΕ 2216/77, τοΣ 1977, 538

όσο και κατά την περαιτέρω ανέλιξή του στις πανεπιστημιακές βαθμίδες σύμφωνα με τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα του. Η διαδικασία της εκλογής δίνει την δυνατότητα στα πανεπιστημιακά όργανα να σταθμίσουν συγκριτικά το σύνολο των προσόντων των υποψηφίων και να διαμορφώσουν την τελική τους αξιολόγηση με τρόπο ολοκληρωμένο για την καταλληλότητά τους¹⁹.

Στο σημείο αυτό ο ρόλος του κοινού νομοθέτη είναι καθοριστικός, γιατί προσδιορίζει, τα προσόντα που πρέπει να διαθέτει ο υποψήφιος για να καταλάβει τη θέση. Όπως είδαμε στην εισαγωγή, τα προβλεπόμενα προσόντα κλιμακώνονται αυξητικά από βαθμίδα σε βαθμίδα, κατά τρόπο ώστε όσο ανώτερη είναι η βαθμίδα τόσο περισσότερο εναποθέτει ο νομοθέτης την ουσιαστική κρίση στους ώμους του εκλεκτορικού σώματος²⁰.

Το στοιχείο αυτό είναι απολύτως εναρμονισμένο με την πανεπιστημιακή αυτοδιοίκηση, γιατί επιτρέπει στο εκλεκτορικό σώμα να υιοθετεί εξειδικευμένα κριτήρια για το επιστημονικό επίπεδο του εκάστοτε υποψηφίου.

Τόσο η ακαδημαϊκή ελευθερία των υποψηφίων όσο και η πανεπιστημιακή αυτοδιοίκηση επιβάλλουν στο νομοθέτη να αφήνει στο εκλεκτορικό σώμα ευρύτατα περιθώρια, διατύπωσης ουσιαστικών εκτιμήσεων επί του περιεχομένου του έργου του υποψηφίου και στάθμισης της προοπτικής της ακαδημαϊκής του ανέλιξης. Η διακριτική ευχέρεια που απολαμβάνει το εκλεκτορικό σώμα να προσδιορίζει δικά του κριτήρια χωρίς να δεσμεύεται υπέρμετρα ούτε από νομοθετικές προδιαγραφές, ούτε από διοικητικές προϋποθέσεις, αποτελεί υλοποίηση της αυτοδιοίκησης στο περιεχόμενό της.

Πέραν αυτών, η απόφαση του εκλεκτορικού σώματος οφείλει να διέπεται και από τις συνταγματικές αρχές της αξιοκρατίας και της διαφάνειας. Η αξιοκρατία – που συνάγεται από το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου (άρθρ. 2 παρ. 1^ε) σε συνδυασμό με την αρχή της ισότητας (άρθρ. 4 παρ. 1^ε)²¹ – επιβάλλει την αξιολόγηση του προσωπικού των ΑΕΙ κατά το μέτρο της επιστημονικής τους αξίας, ενώ η διαφάνεια αξιώνει την ύπαρξη αξιόπιστων διαδικασιών τις οποίες πρέπει να γνωρίζει ο υποψήφιος εκ των προτέρων²². Και οι δύο αρχές επικυρώνονται μέσω της

¹⁹ Βλ. ΣτΕ 2788/84, ΤοΣ 1984, 586-592

²⁰ Βλέπε παραπομπή 17, σ. 307-310

²¹ Ι. Ε. Κοϊμτζόγλου. Η αξιοκρατία ως οργανωτική αρχή της δημόσιας διοίκησης. Τ. Η δυναμική της δημοκρατίας στην δεκαετία του 90 ([Αθήνα] : Σάκκουλα, 19--), σ. 252, 263-268

²² Βλ. ΣτΕ 399/84, ΤοΣ 1984, 574

εμπεριστατωμένης αναλυτικής αιτιολογίας των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων που πρέπει να περιέχουν επώνυμες τοποθετήσεις²³.

Από τη συνοπτική παρουσίαση του συνταγματικού πλαισίου των κρίσεων των εκλεκτορικών σωμάτων προκύπτει ότι, ανεξάρτητα από τον τεχνικό ή μη χαρακτήρα τους, από τον οποίο εξαρτάται και η έκταση του δικαστικού ελέγχου, οι αποφάσεις αυτές εκδίδονται στο οργανωτικό καθεστώς της πλήρους αυτοδιοίκησης, δεδομένο το οποίο ενισχύει την ευχέρεια των εκλεκτορικών σωμάτων να διατυπώνουν επιστημονικές κρίσεις κατά ανεξάρτητο τρόπο και με δικά τους εξειδικευμένα κριτήρια πλήρως ανεπηρέαστα από οποιαδήποτε άλλη παραπλήσια εκτίμηση άλλου εκλεκτορικού σώματος. Βέβαια το τίμημα αυτής της διαφοροποίησης είναι η απουσία ενιαίων κριτηρίων που να ισχύουν σε όλα τα ομοειδή ως προς το επιστημονικό αντικείμενο, πανεπιστημιακά τμήματα. Ωστόσο η συγκεκριμένη συνέπεια είναι άμεσα συνυφασμένη με τη φύση της αυτοδιοίκησης²⁴.

Περαιτέρω, οι συνταγματικές αρχές της αξιοκρατίας και της διαφάνειας οριοθετούν τις κρίσεις χαράσσοντας τα ακραία όρια τους, κατά τρόπο ώστε η οποιαδήποτε απόφαση του εκλεκτορικού σώματος να μην αποκλίνει από την αρχή της ισότητας στην συγκριτική αξιολόγηση των υποψηφίων και από την αναλυτική και διαφανή έκθεση των κριτηρίων, που υιοθετήθηκαν για να καταλήξει το όργανο στη συγκεκριμένη επιλογή.

Συμπερασματικά και πριν εξεταστεί η φύση των επιστημονικών κρίσεων των εκλεκτορικών σωμάτων, καταλήγουμε ότι η μεν αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ είναι στοιχείο που ενισχύει τη διακριτική ευχέρεια των εκλεκτορικών σωμάτων, γιατί εναποθέτει σε αυτά το κύριο βάρος της επιλογής κατά τρόπο σχετικά ανεπηρέαστο από νομοθετικές προδιαγραφές, ενώ η αξιοκρατία και η διαφάνεια θέτουν τα συνταγματικά όρια, ώστε η κρίση να διέπεται από πνεύμα ισότητας, αντικειμενικότητας, ασφάλειας δικαίου και σεβασμού της εμπιστοσύνης των υποψηφίων, ότι θα κριθούν με βάση την επιστημονική τους αξία.

Επιπλέον, οι προαναφερόμενες αρχές επιβάλλουν στα εκλεκτορικά σώματα να μην περιορίζονται σε μια ποσοτική αποτίμηση του έργου των υποψηφίων, πράγμα που ενδεχομένως θα μετέτρεπε την κρίση τους σε μια απλή στάθμιση τυπικών προσόντων αλλά αντιθέτως τα οδηγεί να διατυπώνουν αιτιολογημένες επιστημονικές κρίσεις με προέχον ουσιαστικά το αξιολογικό κριτήριο.

²³ Βλ άρθρο. 15 παρ. 3 εδ. Β', γ', δ' ν. 1268/82

²⁴ Βλ. ΣτΕ 2314/90

Η νομολογία συχνά αντιμετώπισε αμφισβητήσεις γύρω από τη νομιμότητα της κρίσεως των εκλεκτορικών σωμάτων προκρίνοντας ορισμένες σταθερές, οι οποίες θα αξιολογηθούν υπό το πρίσμα των προηγούμενων αναλύσεων.

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΤΕ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ

Οι αμφισβητήσεις των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων επικεντρώνονται στα συγκεκριμένα σημεία, τα οποία αποτελούν και αντίστοιχους λόγους ακυρότητας. Μεταξύ άλλων ζητήθηκε από το ΣτΕ να ελέγξει:

1. Τη συνέπεια του αντικείμενου της διατριβής του υποψηφίου με το επιστημονικό αντικείμενο της έδρας ή του τομέα στον οποίο εντάσσεται οργανικά ή υπό διακρίση θέση.
2. Την σύνθεση του εκλεκτορικού σώματος και ειδικότερα την σύγκληση του γνωστικού αντικείμενου των καθηγητών που μετέχουν στο εκλεκτορικό σώμα σε σχέση με το επιστημονικό αντικείμενο της υπό κλήρωσης θέσης ή γενικότερα του τομέα. Η περίπτωση αυτή αφορά σε νεοειδρυθείσες σχολές ή και τμήματα των οποίων το ΔΕΠ δεν επαρκεί για την ολοκλήρωση των διαδικασιών εκλογής μέλη προσωπικού.
3. Τον τρόπο αποτίμησης της επιστημονικής ικανότητας των υποψηφίων και ειδικότερα την διαδικασία και τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν προκειμένου τόσο η τριμελής επιτροπή όσο και το εκλεκτορικό σώμα να προβούν σε αντικειμενική αξιολόγησή τους.

Η υλοποίηση των αποφάσεων ακολουθεί τη βασική θέση ότι και τα τρία παραπάνω θέματα συνδέονται με έγκυρες έννοιες όπως η σχέση με έννοιες των οποίων το περιεχόμενο είναι καθορισμένο από γνώσεις τεχνικής φύσης και, συνεπώς, το διοικητικό όργανο δεσμεύεται να ακολουθήσει τις γνώμες των εμπειρογνομόνων μελών του, οι οποίες είναι αντικειμενικά περιεχόμενο και δεν αφήνουν περιθώρια έφεσης διοικητικής επιλογής.

Σύμφωνα με τη θέση αυτή η έννοια του συγγενέστερου μαθήματος για τη συμμετοχή καθηγητή σε εκλεκτορικό σώμα δεν μπορεί να καθορισθεί με την βοήθεια των δεδομένων της κινήσις κείνης, οι οποία άλλωστε θα ήταν αυθαίρετα και κρισιμικά στην έκτακτη αλλά τεχνικά τεκμηριωμένη του

Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣτΕ ΚΑΙ Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚΛΕΚΤΟΡΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ

Οι αμφισβητήσεις των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων επικεντρώνονται σε συγκεκριμένα σημεία, τα οποία αποτελούν και αντίστοιχους λόγους ακυρότητας. Μεταξύ άλλων ζητήθηκε από το ΣτΕ να ελέγξει:

1. Τη συνάφεια του αντικείμενου της διατριβής του υποψηφίου με το επιστημονικό αντικείμενο της έδρας ή του τομέα στον οποίο εντάσσεται οργανικά η υπό διεκδίκηση θέση.
2. Την σύνθεση του εκλεκτορικού σώματος και ειδικότερα την συγγένεια του γνωστικού αντικείμενου των καθηγητών που μετέχουν στο εκλεκτορικό σώμα σε σχέση με το επιστημονικό αντικείμενο της υπό πλήρωσης θέσης ή γενικότερα του τομέα. Η περίπτωση αυτή αφορά σε νεοϊδρυθείσες σχολές ή και τμήματα των οποίων το ΔΕΠ δεν επαρκεί για την ολοκλήρωση των διαδικασιών εκλογής νέου προσωπικού.
3. Τον τρόπο αποτίμησης της επιστημονικής ικανότητας των υποψηφίων και ειδικότερα την διαδικασία και τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν προκειμένου τόσο η τριμελής επιτροπή όσο και το εκλεκτορικό σώμα να προβούν σε συγκριτική αξιολόγηση τους.

Η πλειοψηφία των αποφάσεων ακολουθεί τη βασική θέση ότι και τα τρία παραπάνω θέματα συνδέονται με τεχνικές έννοιες δηλαδή με έννοιες των οποίων το περιεχόμενο είναι καθορισμένο από γνώσεις τεχνικής φύσης και, συνεπώς, το διοικητικό όργανο δεσμεύεται να ακολουθήσει τις γνώμες των εμπειρογνομόνων-μελών του, οι οποίες έχουν αντικειμενικό περιεχόμενο και δεν αφήνουν περιθώρια άσκησης διακριτικής ευχέρειας²⁵.

Σύμφωνα με τη θέση αυτή η έννοια του συγγενέστερου μαθήματος για τη συμμετοχή καθηγητή σε εκλεκτορικό σώμα δεν μπορεί να προσδιορισθεί με την βοήθεια των δεδομένων της κοινής πείρας, τα οποία άλλωστε θα ήταν οικεία και προσιτά στον δικαστή, αλλά συνιστά τεχνική έννοια που

²⁵ ΣτΕ 3184/87, ΝοΒ 1990

προϋποθέτει ειδικές ουσιαστικές γνώσεις και ως τέτοια είναι ανέλεγκτη δικαστικώς²⁶.

Κατά τον ίδιο τρόπο δεν ελέγχεται η παράλειψη της εισηγητικής επιτροπής να αξιολογήσει μια μελέτη του υποψηφίου, διότι η συγκεκριμένη κρίση είναι τεχνικής φύσεως και αφορά στην ουσία τα προσόντα και συνεπώς είναι ανέλεγκτη αφού επιπλέον καλύπτεται από την συνολική αποτίμηση των προσόντων των υποψηφίων²⁷.

Σε άλλη περίπτωση το ΣτΕ απέρριψε ισχυρισμούς που καταλογίζουν παραλείψεις ή ελλείψεις αξιολογήσεων ή εσφαλμένες κρίσεις περί των έργων των υποψηφίων, διότι τις κρίσεις αυτές τις θεώρησε ανέλεγκτες ουσιαστικές εκτιμήσεις που αφορούν την ορθότητα της επιλογής²⁸. Κατά την ίδια λογική το δικαστήριο²⁹ κατέληξε ότι ο τρόπος αποτίμησης της επιστημονικής ικανότητας των υποψηφίων δεν προϋποθέτει ανάλυση όλων των έργων τους, αλλά αυτών που κατά την επιτροπή θεωρούνται χαρακτηριστικά χωρίς να υπάρχει υποχρέωση συγκεκριμένης αιτιολογίας. Συνεπώς ο έλεγχος νομιμότητας στο επίπεδο αυτό είναι ιδιαίτερα περιορισμένος.

Επίσης, κρίθηκε ότι η αμφισβήτηση της απόφασης ότι η προκηρυχθείσα θέση αφορά σε μερικότερο γνωστικό αντικείμενο από το γενικότερο αντικείμενο του τομέα είναι κρίση ουσιαστική –τεχνικής φύσης που απαιτεί ειδικές επιστημονικές γνώσεις και ως εκ τούτου είναι ανέλεγκτη³⁰. Ανέλεγκτη θεωρήθηκε και η κρίση για το αν το διδακτορικό είναι σχετικό με το γνωστικό αντικείμενο του τομέα διότι κρίθηκε ότι αποτελεί επίσης τεχνικό θέμα³¹.

Η παραπάνω θέση της νομολογίας διαφοροποιείται σε αρκετές αποφάσεις, οι οποίες προβληματίζονται τόσο για τη φύση των τεχνικών εννοιών και ειδικότερα για το κατά πόσο εμπίπτουν στην συγκεκριμένη κατηγορία οι ουσιαστικές εκτιμήσεις των εκλεκτορικών σωμάτων – κυρίως σε σχέση με τα διδάγματα της κοινής πείρας – όσο και ως προς το εύρος του δικαστικού ελέγχου σε σχέση με την αιτιολογία των συγκεκριμένων πράξεων.

²⁶ Βλ. ΣτΕ 693/1962

²⁷ Βλ. ΣτΕ 798/1960

²⁸ Βλ. ΣτΕ 2118/58

²⁹ Βλ. ΣτΕ 1296/79

³⁰ Βλ. ΣτΕ 1386/1987

³¹ Βλ. ΣτΕ 1146/1982

Ειδικότερα κρίθηκε³² ότι πρέπει να ελεγχθεί επί της ουσίας ο ακυρωτικός λόγος που αφορά στην συνάφεια του αντικείμενου της διατριβής με το επιστημονικό αντικείμενο της έδρας, θεωρώντας ότι μια διατριβή στο Συνταγματικό Δίκαιο που είναι κλάδος του Δημοσίου είναι συναφής με αντικείμενο έδρας στο Διοικητικό Δίκαιο. Στην περίπτωση αυτή το ΣτΕ δεν αρνήθηκε την εκτίμηση λόγω του τεχνικού χαρακτήρα του θέματος, αλλά προχώρησε στην εξέταση του επιχειρήματος στην ουσία. Βέβαια εδώ υπονοείται ότι η συγκεκριμένη συνάφεια είναι απόρροια διδαγμάτων της κοινής πείρας και συνεπώς εμπίπτει στην κοινή αντίληψη. Κατά την ίδια λογική, απόφαση εκλεκτορικού σώματος κρίθηκε ακυρωτέα ως ανατιολόγητη όταν προκρίθηκε υποψήφιος χωρίς να υπάρχει ειδικότερη αιτιολογία που να δικαιολογεί, ενόψει και των άλλων προσόντων των υποψηφίων, για ποιο λόγο θεωρήθηκε το διδακτορικό του σχετικό, όταν η εισηγητική έκθεση είχε επισημάνει έλλειψη σχέσης του αντικείμενου της διατριβής με το γνωστικό αντικείμενο της προκηρυχθείσας θέσης³³.

Στο ίδιο πνεύμα το ΣτΕ³⁴ έκρινε ότι δεν είναι νόμιμη η συγκρότηση της τριμελούς επιτροπής, διότι σ' αυτήν δεν ορίστηκε να μετέχει καθηγητής που κατέχει έδρα ομοειδή προς το γνωστικό αντικείμενο της υπό πλήρωσης θέσης (και κατ' επέκταση έδρας). Εδώ το ΣτΕ προέβη σε ουσιαστική κρίση θεωρώντας ότι υπήρχε τέτοιος καθηγητής, ο οποίος παρανόμα δεν μετείχε, παρεκκλίνοντας από την προηγούμενη νομολογία του, κατά την οποία το θέμα χαρακτηριζόταν τεχνικού χαρακτήρα και συνεπώς δεν ελεγχόταν.

Είναι σαφές ότι το Δικαστήριο έκρινε τον ακυρωτικό λόγο με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας χωρίς όμως να την κατονομάσει ρητά ή να αιτιολογήσει ειδικότερα, ως όφειλε. Συνεπώς, σε ορισμένες περιπτώσεις η έννοια του συγγενέστερου μαθήματος που επιτρέπει σε μέλος ΔΕΠ τη συμμετοχή στη συγκρότηση εκλεκτορικού σώματος θεωρείται τεχνική κρίση που δεν προκύπτει από την κοινή πείρα, ενώ σε άλλες κρίθηκε ότι εμπίπτει στην κοινή αντίληψη και είναι δικαστικώς ελεγκτή.

Στο πεδίο της συγκριτικής αποτίμησης του έργου των υποψηφίων οι περισσότερες αποφάσεις δεν απαιτούν - όπως δείχθηκε παραπάνω - αναλυτική

³² Βλ. ΣτΕ 4079/79

³³ Βλ. ΣτΕ 517/90

³⁴ Βλ. ΣτΕ 2231/78 και ΣτΕ 3374/87

αιτιολογία της γνώμης της τριμελούς επιτροπής ή του εκλεκτορικού σώματος, αλλά αρκούνται και σε απλή παραπομπή σε προηγούμενες αποφάσεις ή σε γνώμες καθηγητών³⁵.

Ωστόσο και στο σημείο αυτό διατυπώνεται και η παρεκκλίνουσα άποψη³⁶, η οποία αξιώνει εμπειριστατωμένη αιτιολογία της απόφασης του εκλεκτορικού σώματος, που επιβάλλεται ειδικότερα, όταν με τα υπομνήματα αλλά και τις αντιθέσεις προς την εισηγητική έκθεση γνώμες, προβάλλονται αντιρρήσεις ή προτείνεται άλλη υποψηφιότητα. Στην περίπτωση αυτή το Δικαστήριο δεν αρκείται σε συμπερασματική αξιολόγηση των υποψηφίων αλλά απαιτεί αναλυτική και εξειδικευμένη αιτιολογία. Η έκθεση που περιορίζεται σε απλή μνεία των εργασιών του αιτούντος και όχι σε ανάλυση και κρίση των εργασιών αυτών, είναι μη νόμιμη³⁷.

Επομένως, τα όρια της αναλυτικότητας και του εύρους της αιτιολογίας διευρύνονται όταν ενώπιον του εκλεκτορικού σώματος έχει αναπτυχθεί εκτεταμένος διάλογος με εκατέρωθεν συγκρουόμενα επιχειρήματα που αμφισβητούν την απόφασή του. Η αναγκαιότητα και η εξειδίκευση της αιτιολογίας αφενός, είναι στοιχείο της νομιμότητας της απόφασης του εκλεκτορικού σώματος και αφετέρου συνδέεται με το εύρος του διαλόγου μεταξύ των μελών του εκλεκτορικού σώματος που προετοίμασαν την τελική διοικητική πράξη³⁸.

Όσο αναλυτικότερη και εμβριθέστερη είναι η παρουσίαση των προσόντων των υποψηφίων τόσο αναλυτικότερη απαιτείται να είναι η αιτιολογία της τελικής απόφασης³⁹.

Από την συνοπτική παρουσίαση της νομολογίας προκύπτουν ορισμένα βασικά συμπεράσματα :

1. Καταρχήν, αναγνωρίζεται ότι τα εκλεκτορικά σώματα απολαμβάνουν ένα ευρύτατο περιθώριο ουσιαστικής εκτίμησης, διότι οι αποφάσεις τους διαμορφώνονται μετά από αξιολογικές κρίσεις, οι οποίες προϋποθέτουν ειδικές τεχνικές γνώσεις και έχουν μοναδικό και εξατομικευμένο χαρακτήρα. Τέτοιες για

³⁵ Βλ. ΣτΕ 1216/60, ΣτΕ 798/60, ΣτΕ 228/76, ΣτΕ 1541/78

³⁶ Βλ. ΣτΕ 2752/89

³⁷ Βλ. ΣτΕ 2752/89

³⁸ Βλ. ΣτΕ 687/84, ΣτΕ 3396/87, ΣτΕ 5214/87

³⁹ Βλ. ΣτΕ 2824/1990

παράδειγμα είναι οι κρίσεις για τη συνάφεια του γνωστικού αντικείμενου της διατριβής με το γνωστικό αντικείμενο της θέσης (άρθρ. 13 παρ. 1 ν. 1268/82) ή κατά πόσο οι δημοσιεύσεις προάγουν την επιστήμη (άρθρ. 13 παρ. 4 ν. 1268/82).

2. Η ύπαρξη τεχνικών κρίσεων δεν συνεπάγεται αποκοπή από το πεδίο της διακριτικής ευχέρειας. Μολονότι το ΣτΕ είναι προσηλωμένο στην κρατούσα άποψη ότι οι τεχνικές κρίσεις έχουν ένα αντικειμενικό περιεχόμενο και η αρμοδιότητα του οργάνου είναι δέσμια, ωστόσο - όπως παρουσιάστηκε στην εισαγωγή - οι αποφάσεις των εκλεκτορικών σωμάτων συνυφαίνονται με γενικότερου χαρακτήρα εκτιμήσεις⁴⁰ που προσιδιάζουν στη διακριτική ευχέρεια και συνεπώς, δεν υπάρχει μόνο μία δυνατή ερμηνεία των τεχνικών εννοιών.
3. Όταν δεν υπάρχει προηγούμενη νομοθετική εξειδίκευση ή η κοινή εμπειρία αποδεικνύεται ανεπαρκής για την οριοθέτηση της έννοιας ή ακόμα ο νομοθέτης επεδίωκε να αφήσει στο εκλεκτορικό σώμα ευρύτατα περιθώρια αξιολόγησης για λόγους που συνδέονται με το συνταγματικό status του οργάνου - πλήρης αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ - τότε η προσφυγή σε εξωνομικά κριτήρια είναι αναπόφευκτη και το εύρος της ουσιαστικής κρίσης αναμφισβήτητο. Η επίκληση αξιολογικών κριτηρίων δεν απαλλάσσει την Διοίκηση από την υποχρέωση αναλυτικής αιτιολογίας που σημαίνει ότι, όχι μόνο οφείλει να ελέγχει και να αξιοποιεί όσα ουσιαστικά επιχειρήματα τέθηκαν υπόψη της, όπως για παράδειγμα τα στοιχεία που περιέχονται στα υπομνήματα των υποψηφίων, αλλά, κυρίως, να ανοίγει διάλογο και να απαντά αιτιολογημένα στις περιπτώσεις που η απόφαση του εκλεκτορικού σώματος αποκλίνει από πορίσματα (π.χ. από την εισηγητική έκθεση) τα οποία κατά την κοινή πείρα οδηγούν σε συστολή του εύρους της διακριτικής ευχέρειας.
4. Μέσω των διδαγμάτων της κοινής πείρας και της απαίτησης για εξειδικευμένη αιτιολογία, συχνά έχει επέλθει αλλοίωση του ανέλεγκτου των τεχνικών κρίσεων δίνοντας περιθώρια στον

⁴⁰ Α. Μανιτάκη. Η νομική φύση και ο πολιτικός χαρακτήρας της ερμηνείας του Συντάγματος (Ιχ.τ. : χ.ο.) 1985), σ. 480

δικαστή να εισδύσει στον τρόπο με τον οποίο το εκλεκτορικό σώμα οδηγήθηκε στην τελική του επιλογή, δηλαδή να ελέγξει τη νομιμότητα των τεχνικών κρίσεων. Πρέπει να σημειωθεί ότι η ύπαρξη περιθωρίων ουσιαστική εκτίμησης στην περίπτωση των τεχνικών κρίσεων αποτελεί το όριο για τον δικαστικό έλεγχο, ο οποίος επικεντρώνεται πλέον όχι τόσο στη φύση των τεχνικών εννοιών αλλά στην έκταση και το είδος της αιτιολογίας.

5. Έχοντας αυτά υπόψη, συμπεραίνουμε ότι η ορθότητα των εκτιμήσεων του εκλεκτορικού σώματος δεν ελέγχεται, όχι γιατί είναι τεχνικές και το περιεχόμενό τους συνάγεται με ασφάλεια και αντικειμενικά κριτήρια, αλλά κυρίως διότι η Διοίκηση διαθέτει περιθώρια ουσιαστικών εκτιμήσεων, οι οποίες δεν περιορίζονται σε τεχνικά και αριθμητικά προσδιορισμένα στοιχεία αλλά ανάγονται σε ευρύτερες δικαιοπολιτικές σταθμίσεις. Στο πλαίσιο αυτό ο δικαστής δεν νομιμοποιείται να υποκαταστήσει την δική του κρίση στην κρίση της Διοίκησης, αλλά, ελέγχοντας την αιτιολογία της απόφασης του εκλεκτορικού σώματος, θα πρέπει ιδιαίτερα να προσέξει ώστε η τελευταία να μην επαναλαμβάνει απλώς τη διατύπωση του νόμου, να μην είναι γενική και αόριστη αλλά συγκεκριμένη, να μην είναι πεπλανημένη και να μην εμπίπτει στην κατηγορία του προφανούς σφάλματος και τέλος, να μην βρίσκεται σε αναιτιολόγητη αντίθεση με στοιχεία του φακέλου των υποψηφίων.
6. Ως λύση ως προς το κομβικό αυτό στοιχείο που αφορά στο εύρος του δικαστικού ελέγχου, θα μπορούσε να προταθεί η ύπαρξη αυτοδέσμευσης των εκλεκτορικών σωμάτων κατά τις πανεπιστημιακές κρίσεις, η οποία θα οδηγούσε σε μια ομοιόμορφη άσκηση της διακριτικής ευχέρειας ως προς τα κριτήρια που υιοθετούνται για τη διαμόρφωση επιστημονικής γνώμης⁴¹. Το στοιχείο αυτό μολονότι θα οδηγούσε σε μια κωδικοποίηση της αιτιολογίας των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων και, συνεπώς, θα καθιστούσε την δράση της Διοίκησης διάφανη και

⁴¹ Β. Ρώτη. Νομικά κείμενα ([Αθήνα] : Σάκκουλα, 1989), σ. 542-545

επομένως ευχερέστερα ελέγξιμη, θεωρούμε ότι προσκρούει στην πλήρη αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ η οποία εξατομικεύεται στην ευχέρεια των πανεπιστημιακών οργάνων να διαφοροποιούνται και να κρίνουν κατά περίπτωση και πάντα συγκριτικά.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΣΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΩΣΟ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΝΩΣΕΙΣ ΩΣΟ ΚΑΙ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΕΥΡΟΣ ΤΩΣ ΕΛΕΓΧΤΑ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ

ΚΡΙΣΙΜΩΝ

Από τα παραπάνω μπορεί να αναχθεί κανείς σε γενικότερες εκθέσεις που αφορούν στο ρόλο του δικαστή στον έλεγχο της Διοίκησης τόσο σε σχέση με τις τεχνικές έννοιες όσο και σε σχέση με το εύρος τωσ ελεγχτά νομιμότητας.

Και πρώην από την προσεκτική μελέτη της νομολογίας προκύπτει η δειλή υπεροχή δύο θεμελιωδών αντιλήψεων γύρω από το δικαστικό έλεγχο της Διοίκησης.

Πρώτον, ότι δεν υπάρχει στεγανή και απόλυτη διάκριση στο πεδίο τωσ ακατακτού ελέγχου μεταξύ δικαστικά ελέγξιμων νομικών ζητημάτων και ουσιαστικών τεχνικών θεμάτων που ο δικαστής δεν νομιμοποιείται να ελέγξει. Στην πράξη τα τεχνικά ζητήματα αποτελούν προβάθρο των νομικών χαρακτηρισμών, γεγονός που επιβάλλει στο δικαστή να εξετάσει από κοινού πραγματικά και νομικά στοιχεία ώστε να σχηματίσει δικαιοσά πεποιθήση⁴². Η απόλυτη διάκριση μεταξύ ελέγχου νομιμότητας και σκοπιμότητας ή μίας διαδικασίας υπαγωγής πραγματικών περιπτώσεων σε νομικούς κανόνες σε σχέση με τον έλεγχο τωσ ορθότητας των ουσιαστικών εκτιμήσεων, αποτελούν γνωρίσματα της θετικιστικής θεωρήσης τωσ δικαίου τα οποία δεν παρουσιάζονται στη νομική επιχειρηματολογία με εργαστηριακή καθαρότητα, ακριβώς διότι τόσο ο νομικός χαρακτηρισμός όσο και τα πραγματικά γεγονότα εμφανίζονται αβδιδιάστα και ασπασα, ο έλεγχος νομιμότητας θα υπερωθεί αναπόφευκτα στον έλεγχο στοιχείων σκοπιμότητας⁴³.

Δεύτερον δεν μπορεί να αναχθεί μια αυστηρή διάκριση μεταξύ τεχνικών κρίσεων που συνεπύγνται δόγμα αρμοδιότητας της Διοίκησης και είναι δικαστικά ανέλεγκτη (πύων περιπτώσεων πύωνης, προδήλου σφάλματος ή παράβασης κανόνων τωσ κοινής κείρας) και διακριτικής ευχέρειας η οποία ελέγχεται ορισκά για υπέρβαση των ορίων πύων της. Ο δικαστής παρρησιάζεται υποβυθικά από την μέριμνα να διαφύσσει αν η Διοίκηση όρα κατά δόγμα αρμοδιότητα ή κατά διακριτική ευχέρεια,

⁴² Βλ. π. παραρτηρή 4, σ 115.

⁴³ Ν. Μισοβόλου π. Ο ρόλος της νομολογίας, διατάξεων ακατακτού και τεχνικά θέματα "Αρχ. Νομ." (1950), 4.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Από τα παραπάνω μπορεί να αναχθεί κανείς σε γενικότερες σκέψεις, που αφορούν στο ρόλο του δικαστή στον έλεγχο της Διοίκησης τόσο σε σχέση με τις τεχνικές έννοιες όσο και σε σχέση με το εύρος του ελέγχου νομιμότητας.

Κατ'αρχήν από την προσεκτική μελέτη της νομολογίας προκύπτει η δειλή αμφισβήτηση δύο θεμελιωδών αντιλήψεων γύρω από το δικαστικό έλεγχο της Διοίκησης.

Πρώτον, ότι δεν υπάρχει στεγανή και απόλυτη διάκριση στο πεδίο του ακυρωτικού ελέγχου μεταξύ δικαστικά ελέγξιμων νομικών ζητημάτων και ουσιαστικών τεχνικών θεμάτων που ο δικαστής δεν νομιμοποιείται να ελέγξει. Στην πράξη τα τεχνικά ζητήματα αποτελούν προϋπόθεση των νομικών χαρακτηρισμών, γεγονός που επιβάλλει στο δικαστή να εξετάσει από κοινού πραγματικά και νομικά στοιχεία ώστε να σχηματίσει δικανική πεποίθηση⁴². Η απόλυτη διάκριση μεταξύ ελέγχου νομιμότητας και σκοπιμότητας ή μίας διαδικασίας υπαγωγής πραγματικών περιστατικών σε νομικούς κανόνες σε σχέση με τον έλεγχο της ορθότητας των ουσιαστικών εκτιμήσεων, αποτελούν γνωρίσματα της θετικιστικής θεώρησης του δικαίου τα οποία δεν παρουσιάζονται στη νομική επιχειρηματολογία με εργαστηριακή καθαρότητα, ακριβώς διότι τόσο ο νομικός χαρακτηρισμός όσο και τα πραγματικά γεγονότα εμφανίζονται αζεδιάλυτα και συνεπώς, ο έλεγχος νομιμότητας θα υπεισέλθει αναπόφευκτα στον έλεγχο στοιχείων σκοπιμότητας⁴³.

Δεύτερον δεν μπορεί να συναχθεί μια αυστηρή διάκριση μεταξύ τεχνικών κρίσεων που συνεπάγονται δέσμια αρμοδιότητα της Διοίκησης και είναι δικαστικώς ανέλεγκτη (πλην περιπτώσεων πλάνης, προδήλου σφάλματος ή παράβασης κανόνων της κοινής πείρας) και διακριτικής ευχέρειας η οποία ελέγχεται οριακά για υπέρβαση των ακραίων ορίων της. Ο δικαστής παραιτείται αυτοβούλως από την μέριμνα να διαγνώσει αν η Διοίκηση δρα κατά δέσμια αρμοδιότητα ή κατά διακριτική ευχέρεια,

⁴² Βλέπε παραπομπή 4, σ. 136.

⁴³ Ν. Μπουρόπουλου. Ο μύθος της εννοιολογικής διακρίσεως πραγματικού και νομικού ζητήματος "Αρχ. Νομ" (1950), 41

διότι μια τέτοια κρίση δεν θα επηρεάσει το είδος και την έκταση του ελέγχου που θα ασκήσει.

Ο πλήρης ή περιορισμένος χαρακτήρας του δικαστικού ελέγχου των τεχνικών εννοιών δεν συνδέεται με την πραγματική δυνατότητα του δικαστή να κάνει τέτοιου είδους - έστω και με την βοήθεια τεχνικών συμβούλων και πραγματογνωμόνων - ούτε με την φύση των τεχνικών εννοιών, αλλά με τον τρόπο που αυτός προσλαμβάνει την αρμοδιότητα που του αναγνωρίζει ο νόμος και κατ' επέκταση με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τη νομιμοποίησή του. Η πληρότητα του ελέγχου δεν μπορεί να εξαρτάται από το αν η τεχνική έννοια θεμελιώνει διακριτική ευχέρεια ή δέσμια αρμοδιότητα, διότι, ανεξάρτητα από την απάντηση, ο δικαστής θα χρησιμοποιήσει τα ίδια κριτήρια που συνδέονται, αφενός, με το συνταγματικό πλαίσιο που διέπει την δράση της Διοίκησης και αφετέρου, με την αρχή ότι η δικαστική εξουσία δεν νομιμοποιείται να υποκαταστήσει με την δική της κρίση την ουσιαστική κρίση της διοίκησης.

Υπό το πρίσμα αυτό, μπορούν να εμπλουτιστούν τα πορίσματα της νομολογίας γύρω από το δικαστικό έλεγχο των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων με τα εξής συμπεράσματα :

Όταν από το φάκελο και τα υπομνήματα που κατατέθηκαν, προσκομίστηκαν στοιχεία τα οποία η διοικητική πράξη δεν έλαβε υπόψη της ή παρέβλεψε, και τα οποία σύμφωνα με την κοινή πείρα συνδέονται άμεσα με το αντικείμενο της απόφασης, τότε ο δικαστής δεν δικαιούται να μην ασκήσει έλεγχο αλλά αντίθετα οφείλει να απαιτήσει από τη διοίκηση εξειδικευμένη αιτιολογία και δικαιούται να μην αρκείται σε στερεότυπες και γενικές απαντήσεις.

Κατά τον ίδιο τρόπο ο έλεγχος της ύπαρξης των πραγματικών προϋποθέσεων για την έκδοση μιας πράξης, που αποφαινεται για παράδειγμα ότι το έργο του υποψηφίου συμβάλλει στην ανάπτυξη της επιστήμης, είναι έλεγχος του νομικού χαρακτηρισμού, ο οποίος αναπόφευκτα διολισθαίνει προς τον έλεγχο των ουσιαστικών προϋποθέσεων. Η απόφαση του δικαστή θα αφορά, βέβαια, πάντα τον έλεγχο της διαδικασίας που οδήγησε στην κρίση της Διοίκησης και όχι στο περιεχόμενο της κρίσης αυτής καθ' αυτήν. Ωστόσο αυτή η τελευταία διάκριση στην περίπτωση των αποφάσεων των εκλεκτορικών σωμάτων δεν μπορεί να γίνει με απόλυτη ακρίβεια.

Γίνεται, επομένως, σαφές, ότι το πεδίο της άσκησης διακριτικής ευχέρειας που είναι δικαστικώς ανέλεγκτο, σχετικοποιείται, καθώς ο δικαστής μπορεί να

ασκήσει έλεγχο είτε απαιτώντας εξειδίκευση του περιεχομένου των διοικητικών πράξεων (αιτιολογία) είτε, διότι οι τελευταίες μέσω των συγκεκριμενοποιήσεων των τεχνικών ή/και αορίστων εννοιών που περιέχουν θα καταστούν προσιτές στην κοινή πείρα και αντίληψη⁴⁴.

Συνεπώς, η απαίτηση της αναλυτικής αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων εκφράζει το ευρύτερο δικαιοπολιτικό αίτημα του εντατικότερου δικαστικού ελέγχου και της δικαιοπλαστικής λειτουργίας⁴⁵ του δικαιοδοτικού έργου που αξιώνει τον περιορισμό των δικαστικώς ανέλεγκτων περιοχών με σκοπό την τήρηση και τον σεβασμό των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Έτσι, ο δικαστής ανακτά τον εγγυητικό του ρόλο και δεν περιορίζεται απλώς στο φιλελεύθερο πρότυπο της τυπικής τήρησης της θέλησης του νόμου αλλά αποβλέπει στην προστασία της ισότητας των δικαιωμάτων των υποψηφίων, της αξιοκρατίας και της διαφάνειας. Υπό την έννοια αυτή η θεσμική ευθύνη του δικαστή προϋποθέτει τήρηση λεπτών ισορροπιών μεταξύ των εγγενών ορίων που επιβάλλει η διάκριση των εξουσιών και την ανάγκη για ενεργό παρουσία και καταλυτική παρέμβαση στο σεβασμό των συνταγματικών δικαιωμάτων.

⁴⁴ Α. Μπακόπουλου. Η δικαιοπλαστική εξουσία του δικαστή " ΕλλΔνη" (1990), 241-248

⁴⁵ Κ. Σταμάτη. Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων ([Θεσσαλονίκη] : Σάκκουλα, 1995), σ. 205

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δαντόγλου, Πρόδρομος Δ. Γενικό Διοικητικό Δίκαιο. 3^η εκδ. Αθήνα : Σάκκουλα, 1992
- Κλάδης Διονύσης, Πανούσης Γιάννης. Ο νόμος πλαίσιο για τη δομή και λειτουργία των ΑΕΙ. 6^η εκδ. Αθήνα : Σάκκουλα, 1998
- Κοϊμτζόγλου, Ιωάννης Ελ. Η δυναμική της αξιοκρατίας στην δεκαετία του 90. Αθήνα : Σάκκουλα, 19--
- Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Δήμητρα. Το δημόσιο συμφέρον και η ανάκληση των διοικητικών πράξεων. Τιμητικός Τόμος Συμβουλίου Επικρατείας, 2(1982), 355
- Κουτούπα-Ρεγκάκου, Ευαγγελία. Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο. Αθήνα : Σάκκουλα, 1997
- Μάνεσης, Αριστόβουλος Ι. Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, συνταγματική θεωρία και πράξη. Δίκαιο της Παιδείας (1980), 680
- Μανιτάκης, Αντώνης. Η νομική φύση και ο πολιτικός χαρακτήρας της ερμηνείας του Συντάγματος. ΤοΣ, (1985), 480
- Μαντζούφας, Παναγιώτης. Η ακαδημαϊκή ελευθερία : η οργανωτική και διαδικαστική της θεώρηση : διδακτορική διατριβή. [χ.τ : χ.ο], 1997
- Μπακόπουλος, Αγησίλαος. Η δικαιοπλαστική εξουσία του δικαστή. ΕλλΔνη (1990), 241-248
- Μπέης, Δημήτριος. Εισαγωγή στην δικονομική σκέψη. Αθήνα : Σάκκουλα, 1981
- Μπουρόπουλος, Άγγελος Ν. Ο μύθος της εννοιολογικής διακρίσεως πραγματικού και νομικού ζητήματος. Αρχ. Νομ. (1950), 41
- Ράμμος, Γεώργιος Θ. Τα διδάγματα της κοινής πείρας και λογικής επί δικών ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας. Τιμητικός Τόμος Συμβουλίου Επικρατείας, 1(1978), 95
- Ρώτης, Βάσος Μ. Νομικά κείμενα. Αθήνα : Σάκκουλα, 1989

- Σαρμάς, Ιωάννης Δ. Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. 3^η εκδ. Αθήνα : Σάκκουλα, 1994
- Σταμάτης, Κώστας Μ. Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων. Θεσσαλονίκη : Σάκκουλα, 1995
- Συμεωνίδης, Δημήτριος Γ. Διάκριση των διοικητικών διαφορών σε ακυρωτικές και ουσίας. ΔιΔικ, (1991), 286
- Τάχος, Αναστάσιος Ι. Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο. 3^η εκδ. Αθήνα : Σάκκουλα, 1991

